

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΡΟΖΑΝΗΣ

Walter Benjamin

Η ιεροποίηση
του αποσπάσματος

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

I. Η ιεροποίηση του αποσπάσματος	11
II. Η θεολογία της διαλεκτικής εικόνας	29
III. Η ιστορία ως αισθητική και ποιητική	43
IV. Άλλες ειδήσεις για τον άγγελο	61

I

Η ιεροποίηση του αποσπάσματος

Ο Theodor Adorno αποδίδει την αποσπασματικότητα στα τελευταία έργα του Benjamin, ενώ για τα πρώτα τονίζει την πλευρά της εσωτερικότητάς τους. Θα επιχειρήσω να δείξω ότι η αποσπασματικότητα δεν είναι απλώς η φαινομενική μορφή των τελευταίων ενοράσεων του Benjamin, αλλά αντιθέτως είναι μια πανίσχυρη προοπτική που διατρέχει ολόκληρο το έργο του και επιπλέον είναι η μορφοποιούσα δύναμη αυτού του έργου, το οποίο δομείται ακριβώς πάνω στην αποσπασματική μικροσκοπική ματιά· και ίσως είναι αυτή η ματιά που δικαιώνει την αντίληψη του Adorno κατά την οποία ο Benjamin με παραδοσιακά κριτήρια φαίνεται να «μην είχε τίποτε από ένα φιλόσοφο».¹

Ο Adorno υποστηρίζει βάσιμα ότι «θα μπορούσαμε στ' αλήθεια να μιλήσουμε προκειμένου για τον Benjamin για μιαν ενέργεια παραγόμενη από μιαν ατομική διάσπαση του πνεύματος». Μέσω αυτής της ατομικής διάσπασης «ο γρίφος γίνεται το πρότυπο της φιλοσοφίας του».² Το βέβαιο είναι ότι η ατομική διάσπαση του πνεύματος, που χαρακτηρίζει πράγματι τις συλλήψεις και ενοράσεις του Benjamin, συγκροτεί τη δύναμη εκείνη

η οποία εγκαθιστά την αποσπασματικότητα ως πρότυπο της φιλοσοφίας του. Είναι, δηλαδή, η κατεξοχήν κινητήρια δύναμη του δημιουργικού του πνεύματος, η οποία οδηγεί κατευθείαν στη μικροσκοπική θεώρηση και θεωρία ως πρόταγμα τόσο της φιλοσοφίας όσο και της αισθητικής.

Ο Benjamin κοιτάζει μέσα στον κόσμο και μέσα στην πράξη από την «κλειδαρότρυπα μιας κλειστής πόρτας», για να χρησιμοποιήσω τη διατύπωση του Adorno.³ Κάνει τον κόσμο και την πράξη μικρές σημειώσεις, τις οποίες αντιγράφει κάθε τόσο στο αρχείο του ως θραύσματα ενός όλου το οποίο είναι αόρατο και αδιατύπωτο, τυλιγμένο σε μια μαγεία στην οποία προσιδιάζει μόνο το άρρητο και το μη αναπαραστάσιμο, μέσα στο οποίο το φως των λέξεων αδυνατεί να εισχωρήσει. Τη μέθοδό του, ο Benjamin την έχει ο ίδιος φανερώσει σε ένα εντυπωσιακό απόσπασμα, αυτοβιογραφικό της γραφής του. Γράφει στον *Μονόδρομο*:

Για τους σπουδαίους, τα ολοκληρωμένα έργα βαραίνουν λιγότερο από τα θραύσματα, με τα οποία ασχολούνται μια ζωή. Γιατί μόνον ο πιο αδύναμος, ο πιο σκόρπιος νιώθει ασύγκριτη χαρά ολοκληρώνοντας κάτι, και νιώθει έτσι σαν να τον ξαναχάριζαν στη ζωή του. Για τον μεγαλοφυή κάθε τομή, τα βαριά πλήγματα της μοίρας πέφτουν σαν ύπνος απαλός μέσα στο μόχθο του εργαστηρίου. Και εγκλωβίζει τη γοητεία τους μέσα στο θραύσμα.⁴

Σε μια αποσπασματική αποστροφή του, η οποία, κατά την αντίληψή μου, θεμελιώνει τη συνολική του θέαση τόσο για τη φιλοσοφία όσο και για την ιστορία, ο Benjamin σημειώνει: «το αιώνιο είναι έτσι κι αλλιώς περισσότερο ένα στολίδι πάνω σ' ένα γυναικείο φόρεμα παρά μια ιδέα».⁵ Σ' αυτό το στολίδι που

αναδύει μια θηλυκή αυταρέσκεια και χάρη εστιάζεται η μικροσκοπική ματιά του Benjamin, αποσπώντας τα θραύσματα του αιωνίου και του απολύτου, του ρητού και του άρρητου, και εγκλωβίζοντας τη γοητεία τους ως δραστηριότητα μέσα στη φιλοσοφία και μέσα στην ιστορία. Μ' αυτό τον τρόπο, ο Benjamin ακυρώνει τη γραφή ενός ολοκληρωμένου κειμένου για τον κόσμο και την ιστορία του, αναδεικνύοντας τα εσωτερικά τοπία, τα στολίδια και τις ονειροπολήσεις που, μέσα από τις αποσπασματικές του σημειώσεις για τον κόσμο και την ιστορία, παρέχουν ασφαλείς μαρτυρίες για το αιώνιο και απόλυτο, όχι ως ιδέα και λογική αφαίρεση, αλλά ως ζώσα δραστηριότητα. Η μέθοδος του Benjamin είναι η μέθοδος μιας επίμονης και επώδυνης αντιγραφής των σημειώσεών του στα περιθώρια αφηγήσεων για τον κόσμο και την ιστορία, μιας αντιγραφής που η «δύναμή [της] έγκειται στον αυτοσχεδιασμό».⁶

Εξαιτίας αυτής της εμμονής στη θραυσματικότητα ως ισοδύναμο της αιωνιότητας, ο Benjamin γράφει τις σημειώσεις του με τον πάθος και την έξαψη του συλλέκτη. Εξηγεί ο Adorno:

Τα απολιθωμένα στοιχεία, τα παγωμένα ή αχρηστευμένα της κουλτούρας, κάθε πολιτισμικό φαινόμενο που έχει απωλέσει τη ζωή και τη ζεστασιά του, τον γοήτευαν όπως ακριβώς ένας συλλέκτης έλκεται από ένα απολιθωμα ή ένα βότανο διατηρημένο σ' ένα βοτανολόγιο [...]. Αυτό που τον ενδιέφερε, δεν ήταν μόνο να ξυπνήσει την απολιθωμένη ζωή –όπως μέσα στην αλληγορία–, αλλά επίσης να θεωρήσει τα ζωντανά πράγματα σαν αυτά να ανήκαν σ' ένα μακρινό παρελθόν, σαν πρωτόγονη ιστορία, έτσι ώστε να αποκαλύπτουν εξ αίφνης τη σημασία τους.⁷

Αλλά η εξ αίφνης αποκάλυψη είναι ο μηχανισμός της θραυ-

σματικότητας, ο μηχανισμός, δηλαδή, διά του οποίου το θραύσμα αποκαλύπτει μιαν αλήθεια και μια κατάσταση εντατικοποιημένου συναισθήματος που το ολοκληρωμένο δεν είναι σε θέση, από τη φύση του, να αποκαλύψει. Σημασίες ερμητικά κλειστές στον εαυτό τους διασπούν την κλειστότητά τους και αναδύονται διά του θραύσματος, το οποίο δεν αποτελεί απλώς μέρος ενός όλου, αλλά αντιθέτως σημασιοδοτεί το όλο και το αποκαλύπτει ως εσωτερικότητα και αλχημιστική υπόσταση, επιπροσθέτοντας τη ζωντάνια και τη ζεστασιά της πράξης, τη φαντασιακή διέγερση και το μυθικό πάθος –ένας κόσμος που έρχεται από μακριά και πάει μακριά–, που το ολοκληρωμένο στερείται ακριβώς επειδή είναι ολοκληρωμένο –ένας κόσμος ιδεών και λογικών αφαιρέσεων– και επειδή η νόηση και η αναπαραστατική δύναμη θέλουν να το βλέπουν ολοκληρωμένο και κατ’ αυτό τον τρόπο να το θεωρούν.

Είναι αυτή ακριβώς η εσωτερική ενέργεια του θραύσματος που ιεροποιεί το απόσπασμα, κατά τρόπον ώστε ακόμα και τα ζωντανά πράγματα να αποσύρονται στην ιερότητα μιας αρχαϊκής ιστορίας και εξαιτίας αυτής της απόσυρσης να βυθίζονται μέσα στη μυστηριώδη καταγωγή τους, ώστε να αποδεσμεύουν την αλήθεια και το κρυμμένο νόημά τους. Σ’ αυτόν το μυστικισμό της θραυματικότητας, ο Benjamin ενθαρρύνει επίσης την κειμενικότητα, υπό την έννοια ότι τα κείμενα, παρελθόντα ή παρόντα, αποκτούν γι’ αυτόν την ίδια απολιθωμένη υπόσταση, αποσύρονται στην ίδια ανεξήγητη μακρινότητα που τα κάνει να διεκδικούν τη μυστηριακότητά τους και την απόσταση από το παρόν της γραφής τους και κατ’ αυτό τον τρόπο να καθίστανται θραύσματα ιερότητας, αλυσίδα ερμηνειών, κρυπτο-

γράμματα και ψευδωνυμίες. Κατά τη διατύπωση του Adorno, «ο δοκιμακός λόγος [του Benjamin] συνίσταται στο να μεταχειρίζεται εκκοσμιευμένα κείμενα ωσάν να επρόκειτο για κείμενα ιερά».⁸

Με αυτό τον τρόπο, τα κείμενα όχι μόνο καθίστανται θραύσματα ιερότητας, αφού η ιερότητα δεν δύναται να διεκδικεί έναν τόπο ή χρόνο ολοκλήρωσης, αλλά εξαναγκάζονται, σχεδόν βίαια, να βγουν έξω από τον εαυτό τους και να εκτεθούν στα δηλητηριώδη βέλη της ερμηνευτικής. Έτσι, η ίδια η ερμηνευτική ξεπηδά από τη θραυσματικότητα και η θραυσματικότητα οδηγεί στην ιεροποίηση του αποσπασματικού, στην ιεροποίηση της αλληγορίας και στην άρνηση της αναπαραστατικότητας της ιδέας –το αιώνιο δεν είναι ιδέα, αλλά στολίδι σε γυναικείο φόρεμα– και των πραγμάτων.

Η ιεροποίηση της αποσπασματικότητας είναι, υπό την έποψη αυτή, το πρόδηλο περιεχόμενο της ιεροποίησης των κειμένων, της μεταμόρφωσής τους, δηλαδή, σε ιερά μικροσκοπικά αντικείμενα μέσω των οποίων το πάθος της συλλογής καθίσταται το κυρίαρχο πάθος της μικροσκοπικής ματιάς πάνω στον κόσμο, την ιστορία και την πρόζα του κόσμου. Στο συλλεκτικό πάθος, το απόσπασμα εξυπηρετεί τη συνδήλωση του μικρού αντικειμένου, είτε πρόκειται για ελάχιστο απολίθωμα, είτε για μικρογραφία αντικειμένου τέχνης, είτε για την αρχαιολογία του μικροσκοπικού, είτε, τέλος, για το ίδιο το κείμενο ως έκρηξη ιερών θραυσμάτων.

Ο Gershom Scholem περιγράφει μια σκηνή της καθημερινότητας του Benjamin, όπου η καθημερινότητα αναδύει το συλλεκτικό πάθος και την εμμονή στη μικροσκοπικότητα. Γράφει ο Scholem:

Η οικεία σχέση του Benjamin, με τα αντικείμενα που κατείχε, τα οποία αποτελούνταν από βιβλία, έργα τέχνης ή προϊόντα λαϊκής τέχνης, συχνά χωριάτικης προέλευσης, ήταν προφανής. Σ' όλες τις περιόδους που κάναμε συντροφιά, και επιπλέον κατά την τελευταία μου επίσκεψη στο Παρίσι, του άρεσε να μου δείχνει τέτοια αντικείμενα, τα έβαζε στα χέρια του επισκέπτη του και έκανε αμέτρητα σχόλια σχετικά με τη χρήση τους, εξάπτοντας τη φαντασία του, κάπως με τον τρόπο ενός πιανίστα. Ήδη κατά την εποχή στην οποία αναφερόμαστε εδώ, μου έκανε μεγάλη εντύπωση ένα περίεργο αντικείμενο που βρισκόταν πάνω στο γραφείο του, ένα βαναυρικό μπλε πλακάκι πάνω στο οποίο ήταν ζωγραφισμένος ένας Χριστός με τρία κεφάλια: μου είπε ότι αυτό το πλακάκι τον γοήτευε εξαιτίας του μυστηριώδους τρόπου κατασκευής του. Σιγά σιγά διάφορες μικρές φιγούρες και πίνακες, ως επί το πλείστον αντίγραφα, πλούτιζαν τη συλλογή του.⁹

Η ιεροποίηση της αποσπασματικότητας είναι το πρόδηλο περιεχόμενο της ιεροποίησης των κειμένων, της μεταμόρφωσής τους, δηλαδή, σε ιερά μικροσκοπικά αντικείμενα μέσω των οποίων το πάθος της συλλογής καθίσταται το κυρίαρχο πάθος της μικροσκοπικής ματιάς πάνω στον κόσμο, την ιστορία και την πρόζα του κόσμου.

Αυτό είναι το πρόταγμα της μπενγιαμινικής παροξυσμικότητας για μια συλλογική θέση τόσο της φιλοσοφίας όσο και της ιστορίας. Ένα ιδιόμορφο μείγμα μαρξισμού, ιουδαϊκού μυστικισμού και μοντερνισμού διαμορφώνει την εσωτερική δυναμική του έργου του Benjamin και συντελεί στην παροξυσμικότητά του μέσα στο συν-κείμενο των συγγραφέων της Φρανκφούρτης και του εγχειρήματός τους να ειδικωρήσουν στον επιπόνη της ιστορίας και του φασιστικού υποκειμένου, το οποίο αναδύεται ως σύμβολο μιας εικόνας ολοκληρωτικής καταστροφής και ερήμωσης που ανακεφαλαιώνει τη νεώτερη ιστορία και προλέγει το επικείμενο τέλος της.

ISBN 960-375-917-1

9 789603 759171

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 3917